

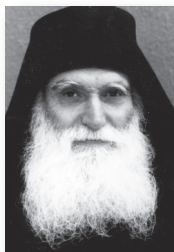
Γέρων Ἐφραίμ
Κατουνακιώτης

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ

Όμοσ. Καθηγητῆ τῆς Παιδαγωγικῆς
τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΓΕΡΩΝ ΕΦΡΑΙΜ ΚΑΤΟΥΝΑΚΙΩΤΗΣ

Ὁ Θεολόγος καί Παιδαγωγός τῆς ἐρήμου

Πρόλογος:
Νεκτάριος
Μητροπολίτης Αργολίδος

Ἐν πλῶ

© Έκδόσεις Έν πλώ
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr
facebook.com/enploeditions.gr

Α΄ έκδοση: Νοέμβριος 2016

ISBN: 978-960-9550-88-8

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ

*Σ' εκείνους τούς λίγους πού βρήκαν
τή στενή πύλη καί τήν τεθλιμμένη ὁδό
τήν ἀπάγουσα εἰς τή Ζωήν (Ματθ. 7,14)*

Ό ψηφιακός δίσκος περιέχει ήχογραφημένα στιγμιότυπα από συζητήσεις του συγγραφέα με τον γέροντα Έφραϊμ τήν περίοδο 1986-1991.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	15
Εισαγωγικό.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΑ ΕΦΡΑΙΜ

1. Ἡ σχολική του ἀγωγή.....	31
2. Ἡ ζωή του στὴ Θήβα. Βιώματα καὶ ἀναμνήσεις.....	42
3. Οἱ γονεῖς τοῦ ὀσίου Γέροντα καὶ ἡ παιδαγωγική τους.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΜΙΑΣ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

1. Ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο Θηβῶν σὲ «Πανεπιστήμιο τῆς ἐρήμου» τοῦ Ἁγίου Ὁρους.....	67
2. Ἀγωγή νήψεως καὶ νοερᾶς ἐργασίας	

στή «Σχολή» τοῦ Γέροντα Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστῆ.....75

3. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ
τοῦ Κατουνακιώτη, θεολόγου
καί παιδαγωγοῦ τῆς ἐρήμου.....100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ

1. Εἰσαγωγικός λόγος.....141

2. Ἡ πληροφορία καί ἡ αἴσθησις τῆς Χάριτος.....155

α. Ἡ θεσπέσια εὐωδία τῆς Χάριτος.....189

β. Ἡ Χάρις στή θεία Λειτουργία.....203

γ. Ἡ «ἄφωνη» θεολογία τῆς φύσεως.....210

3. Ἡ παιδαγωγική τῆς «θείας ἀφροσύνης»
«Δέν χρειάζονται τά τῆς Χάριτος!».....216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV

Ο ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΕΦΡΑΙΜ ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΠΑΤΕΡΑΣ

1. Ὁ Γέροντας, εἰκόνα τοῦ «ὄρατοῦ Θεοῦ».....223

2. Στιγμές ἱερῆς παιδαγωγίας καί συμβουλευτικῆς:
Προσεγγίζοντας τό μυστήριο
τῆς πνευματικῆς ζωῆς.....230

3. «Ὁ δεύτερός σου πατέρας!» Ἐπιστολές πνευματικῆς καθοδήγησης.....	262
4. Συμβουλές σέ ἐκπαιδευτικό: «Ἡ ἐπιστήμη νά συμβαδίζει μέ τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας».....	273

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΦΡΑΙΜ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1. Καθοδηγώντας τούς γονεῖς στόν παιδαγωγικό τους ρόλο.....	281
2. Μέ σεβασμό καί ὑπακοή.....	308
3. Ἀγαπητό μου παιδί.....	321

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI
ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΜΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ
ΣΤΟΥΣ ΚΕΚΟΙΜΗΜΕΝΟΥΣ

1. «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ νικᾶται».....	331
2. Μαθητεία στόν κόσμο τῆς εὐσπλαχνίας τοῦ Θεοῦ.....	349
3. «Οἱ Ἅγιοι θά προβιβάζονται σέ Χάρη ἀτελευτήτως».....	363

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII
ΟΙ ΘΛΙΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ
ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

1. Μαθητεία στόν ανθρώπινο πόνο.....375
2. Παιδεία ύπομονῆς.....401
3. «Λόγος παρήγορος στίς θλίψεις»:
Τά βάσανα μάς πηγαίνουν στόν Παράδεισο.....413

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΥΠΑΚΟΗΣ

1. Έκδηλωση πνευματικῆς ἐμπειρίας.....433
2. Ὑπακοή: πηγάζει ἀπό τήν ἀγάπη·
χτίζει στήν ταπείνωση.....439
3. «Ἀδιάκριτος ύπακοή»:
Συμβουλευτική σέ ἐξομολογητικούς τόνους.....446

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

1. «Νά συνδυάσουμε τή ζωή μας
μέ τήν προσευχή»: «γεννηθήτω τό θέλημά Σου».....459
2. «Νά πείς τήν εὐχούλα· ἱκετευτικά,
παρακλητικά, κλαψιάρικα».....480

3. «Ἡ εὐχή θά τά φέρει ὅλα: πένθος, δάκρυα, θεῖον ἔρωτα»	496
4. Σιωπή· ἡ προσευχή τῶν Ἁγίων	510
Φωτογραφικό Παράρτημα	519

Πρόλογος

«Οὐδὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία,
ὕπερπερίσσευσεν ἡ χάρις»
(Ρωμ. 5, 20).

Ὁ λόγος αὐτός τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἦταν καί εἶναι ἐξαιρετικά ἐπίκαιρος σέ κάθε περίοδο, ἀλλά καί στή δική μας ἀντιπνευματική ἐποχή. Καί τοῦτο, γιατί στήν ἐποχή τῆς ἀποστασίας καί ἐκκοσμίκευσης, ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ ἀνέδειξε καί Μάρτυρες ἀλλά καί ἐκπληκτικές ἀσκητικές μορφές, ἐφάμιλλες τῶν παλαιῶν Μαρτύρων καί Ὁσίων.

Μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀσκητῶν καί διακριτικῶν Πατέρων τοῦ 20οῦ αἰώνα, συγκαταλέγεται ἀναμφίβολα καί ὁ Γέροντας Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης.

Εἶχαμε πολλές φορές στό παρελθόν τήν εὐκαιρία νά συνομιλήσουμε μέ τόν ἀγαπημένο Γέροντα, νά τόν γνωρίσουμε ἀπό κοντά, νά γευτοῦμε τήν ἀγιοπνευματική ἐμπειρία του, ἀλλά καί τήν γνήσια πατρική του ἀγάπη. Καί γι' αὐτό εἴμαστε εὐγνώμονες στόν Θεό. Στή μνήμη μας, ἀλλά καί στήν καρδιά μας θά παραμείνει ἀνεξίτηλα χαραγμένη ἡ μεγαλειώδης μορφή του, ἀλλά καί οἱ φωτισμένοι λόγοι του.

Οἱ ἀγαπητοί ἀδελφοί, πού ἀποτελοῦν τή συνοδεία τοῦ Γέροντα, κυκλοφόρησαν πρὶν ἀπό λίγα χρόνια μία πλήρη βιογραφία τοῦ Γέροντα μαζί μέ

τή θεοφώτιστη διδασκαλία του, καταστάλαγμα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας του.

Ὁ ἀγαπητός κ. Γεώργιος Κρουσταλάκης καταθέτει τή δική του μαρτυρία, δίνοντας ἔμφραση σέ ἄλλες πλευρές τῆς μορφῆς τοῦ Γέροντα καί προβάλλοντας ἔτσι μία πληρέστερη εἰκόνα τῆς προσωπικότητος καί τῆς διδασκαλίας του.

Δέν μπορούμε νά κρύψουμε τή χαρά μας. Τό νέο αὐτό πόνημα εἴμαστε σίγουροι πώς θά συντελέσει στήν πνευματική ὠφέλεια τῶν πιστῶν. Γι' αὐτό καί ἀπό καρδίας συγχαίρουμε τόν συγγραφέα γιά τόν κόπο στόν ὁποῖο ὑποβλήθηκε, ὥστε ἡ πνευματική παρακαταθήκη πού ἄφησε ὁ Πατήρ Ἐφραίμ νά γίνει κτῆμα ὄλων, ὅσοι ποθοῦν νά ζήσουν τήν κατά Χριστόν ζωή.

† Ὁ Ἀργολίδος Νεκτάριος

«Ἐμεῖς ὁμιλοῦμε τώρα μέ τήν Θεολογία τῆς ἐρήμου...
Ἡ Θεολογία δέν εἶναι λόγια· εἶναι αἴσθησις.
Βλέπει κανεῖς, αἰσθάνεται τή Χάρη
μέ τά μάτια τῆς ψυχῆς».

Γέροντας Ἐφραίμ Κατουνακιώτης

«Ἄν εἶσαι θεολόγος, προσεύχεσαι καθαρά
Ἄν προσεύχεσαι καθαρά, τότε εἶσαι θεολόγος».

Ἅγιος Σιλουανός τοῦ Ἄθω

Εἰσαγωγικό

Ἐντρυφώντας στήν πνευματική παράδοση τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀπό τήν παλαιά ἐποχή μέχρι σήμερα, σέ ὅλη αὐτή τήν πνευματική διαδρομή συναντᾶμε ἐξέχουσες μορφές τῆς πνευματικῆς ἄσκησης, τῆς νοεράς ἐργασίας καί τῆς ἡσυχίας, μπροστά στίς ὁποῖες στεκόμεθα μέ εὐλάβεια ιδιαίτερη καί βαθύ σεβασμό.

Δέν εἶναι πρόσωπα ἀπόμακρα, πού ἡ αἴγλη τους τά ἔχει ἀπωθήσει στήν ἀχλύ τοῦ μυστηρίου. Δέν εἶναι ξεθωριασμένες εἰκόνες, λησμονημένες στό εἰκονοστάσι τῆς εὐλαβικῆς μας συνείδησης. Εἶναι «ζῶσα παρουσία Χριστοῦ».

Στή χορεία αὐτή τῶν Ἁγίων συμπεριλαμβάνονται πολλές νεότερες καί σύγχρονες προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας μας. Γιά τίς ἐξέχουσες αὐτές μορφές μίλησε μέ βαθιά συγκίνηση ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κ. Βαρθολομαῖος, κατά τήν τελετή τῶν Θυρανοιξίων τοῦ ἀνεγερθέντος ὀρθοδόξου Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἀβάνα, πρωτεύουσα τῆς Κούβας. Ἡ ὁμιλία του αὐτή δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα «Ἀπογευματινή τῆς Κυριακῆς», τῆς 1ης Φεβρουαρίου τοῦ 2004, ἀρκετά χρόνια πρὶν γίνει ἡ ἐπίσημη ἁγιοκατάταξη τῶν ὁσίων Πατέρων Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτη καί Παϊσίου τοῦ Ἁγιορείτη.

Στήν όμιλία του αὐτή ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, μεταξύ ἄλλων, εἶπε καί τά ἑξῆς:

« Ὑπάρχουν ἀκόμη καί ἐκεῖνοι, τούς ὁποίους τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ὁμόφωνα ἀναγνωρίζει ὡς Ἁγίους, ἄν καί ἐπίσημος πράξις ἀναγνωρίσεως τῆς Ἁγιότητος αὐτῶν δέν ἔχει εἰσέτι ἐκδοθεῖ, ὅπως ὁ Παΐσιος, Πορφύριος καί Ἐφραίμ, ὁ συμπατριώτης τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἰάκωβος τῆς Εὐβοίας, ὁ Φιλόθεος Ζερβάκος καί εἶ τις ἕτερος. Πέριξ τῶν μορφῶν αὐτῶν χιλιάδες ψυχαί εἰρήνευσαν, ἐγλυκάνθησαν, ἐχαροποιήθησαν, ἐζωοποιήθησαν. Τά στοιχεῖα τῆς φύσεως τούς ὑπήκουον. Τά ζῶα τούς ἐσέβοντο. Οἱ πάντες καί τά πάντα ἔνωθαι τήν ἀγάπην των καί τήν Χάριν τοῦ ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντος Ἁγίου Πνεύματος. Τό βλέμμα τους ἦτο βλέμμα Χριστοῦ. Αἱ χεῖρες των χεῖρες φιλόανθρωποι. Ἡ καρδιά των πλήρης θυσιαστικῆς ἀγάπης. Ὁνοῦς των εἰρηνικός. Τό φρόνημά των ἅγιον».

Ἐξέχουσα λοιπόν θέση μεταξύ τῶν προσωπικοτήτων αὐτῶν κατέχει ὁ Γέροντας Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης. Θά μπορούσαμε νά τόν χαρακτηρίσουμε ὡς ἕναν ἀπό τούς τελευταίους ἡσυχαστές τοῦ αἰῶνα μας, ὅπως ἐπίσης καί ὡς σημαντικό ἐπίγονο τῆς Φιλοκαλικῆς ἀναγέννησης στό Ἅγιον Ὅρος. Προικισμένος μέ τό χάρισμα τῆς πνευματικῆς καθοδήγησης, υἱοθέτησε τήν ἡσυχαστική φιλοσοφία τῶν Φιλοκαλικῶν Πατέρων. Ὑπῆρξε πρότυπο χαρισματικοῦ ὑποτακτικοῦ καί φωτισμέ-

νου Γέροντα. Ήταν ο διακριτικός Γέροντας τῆς συνέπειας, τῆς ἀκρίβειας, τῆς ταπεινώσης, τῆς ἀδιάκριτης ὑπακοῆς καί τῆς ἐκούσιας πτωχείας.

«Καρδιά διάτρητη ἀπό τή θεϊκή ρομφαία!

Στό κύπελλό του νερό, μισό-μισό

*μέ δάκρυα παρακλήσεως γιά τόν κόσμο!»**.

Ὁ Γέροντας Ἐφραίμ ὡς πνευματικός πατέρας καλλιέργησε καί ἀνέπτυξε πάρα πέρα μέ τή συμβουλευτική του, μέ τή διδασκαλία του καί κυρίως μέ βιωματικό τρόπο τήν παιδαγωγική τῶν ἀγίων Πατέρων, σκορπώντας ἀπό τόν πλοῦτο τῶν χαρισμάτων του στούς ἀνθρώπους.

Μιλώντας γιά τόν πατέρα Ἐφραίμ τόν Κατουνακιώτη, αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη συγκίνηση, γιατί ἀναφέρομαι σέ μία σύγχρονη ὀσιακή φυσιογνωμία τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, σέ ἕναν Ἅγιο συμπολίτη μας. Ἀποφοιτήσαμε ἀπό τό ἴδιο Γυμνάσιο καί ἀπό τό ἴδιο παλαιό σχολικό κτήριο, πού δέν ὑπάρχει πιά.

Ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού συναντηθήκαμε καί συνομιλήσαμε μέ τόν πατέρα Ἐφραίμ διαισθάνθηκα –ἀπό ὅ,τι φυσικά ἤμουν σέ θέση ἐκείνη τή στιγμή νά ἀντιληφθῶ– ὅτι ἀπλωνόταν μπροστά μου ἕνα ἀπέραντο πνευματικό πεδίο, ἦταν μιά

* Ν. Β. Καμβύση, *Ἰσαγγελοι, ποιήματα*, ἐκδ. «Συντροφιά», Ἀθήνα, 1986, σ. 8-9.

πνευματική πηγή απ' όπου ανέβλυζαννάματα παιδείας και θείας σοφίας!

Γιά τόν λόγο αυτό και παρακάλεσα στη συνέχεια μέ επιστολή μου, νά δώσει τήν εύλογία του ό Γέροντας, ώστε νά αξιοποιώ στοιχεΐα από τή διδασκαλία του στις όμιλίες μου, εάν φυσικά θεωρούσε τούτο έπωφελές. Ό Γέροντας μου απάντησε σέ επιστολή του (1-14 Μαρτίου 1987): «Γράφει ό Άπόστολος ότι “ό λόγος του Θεού ουδέδεται” (Β΄ Τιμ. 2, 9). Εάν καταλαμβάνετε ότι αυτά πού είπαμε θά προξενήσουν, έστω και μικράν ώφέλειαν, τότε έλεύθερος είσθε, όπου θέλετε νά πήτε».

Άργότερα, μέ άλλη του επιστολή (7-20 Φεβρουαρίου 1989), ό Γέροντας πρόσθεσε τό έξής: «Και ένα ακόμη έρχομαι νά Σας παρακαλέσω. Στάς όμιλίας Σας, μή αναφέρετε τό όνομά μου, γιατί μου ανοίγετε μεγάλη ακτίνα έπισκεπτών, αλλά νά λέτε “κάποιοι καλόγεροι”. Σας εύχαριστώ».

Γιά τελευταία φορά έπισκεφθήκαμε τόν πατέρα Έφραΐμ τόν Σεπτέμβριο του 1991. Φεύγοντας, μετά από σχετική έρώτησή μου, μάς έδωσε τήν εύχή και τήν εύλογία, τά όσα μάς διδάξε μέ τίς όμιλίες του και μαγνητοφωνούσαμε τά προηγούμενα χρόνια, νά τά αξιοποιήσουμε μετά τόν θάνατόν του, όπως νομίζουμε καλύτερα, προς δόξαν Θεού και σωτηρίαν τών ανθρώπων.

Τήν πρώτη φορά πού έπισκέφθηκα τόν πατέρα Έφραΐμ, φεύγοντας μου είπε κάτι, πού δέν θά τό

λησιμονήσω ποτέ: «Ὅποιος ἔρχεται στό Ἅγιον Ὅρος, ἔστω καί μία φορά, δέν τόν ἀφήνει στό ἔξῃς ἡ Παναγία Μητέρα μας νά “φύγει” ἀπό κοντά Της!». Τόν λόγο αὐτό τόν θεώρησα ὡς μία «πληροφορία»· ἀσφαλῶς, ὅμως, κατά βάθος, ἦταν καί εὐχή.

Ἡ παρούσα συγγραφή ἀποτελεῖ μία παράτολμη προσπάθεια, πιθανόν γιά ὀρισμένους καί «ἱερόσυλη» ἐνέργεια, κατά τήν ὁποία ἐπιχειροῦμε νά προσεγγίσουμε τόν ἐσῶτερο κρυπτό κόσμο ἑνός ἀγίου καί νά φωτίσουμε πτυχές τῆς ψυχικῆς του ζωῆς.

Γράφοντας, εἶχα πράγματι, μερικές φορές, τήν αἴσθηση –ἀπό ἐπιστημονική συνήθεια– ὅτι συνθέτω ἕνα «ἡμερολόγιο», τρόπον τινά, παιδαγωγικῶν θέσεων καί ἀναμνήσεων. Σέ ὥρες ὅμως πνευματικῆς περισυλλογῆς καί ἡσυχίας, ὑπερνικώντας τή συνήθεια, προσέγγιζα καί πάλι τήν πραγματικότητα. Κατανοοῦσα τώρα ὅτι «*λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τήν ἀποκεκρυμμένην*» (Α΄ Κορ. 2, 7). Τοῦτο, βέβαια, μέ ἔκανε νά συναισθάνομαι μερικές φορές τήν ἀδυναμία μου, γιατί συνειδητοποιοῦσα πῶς βαδίζω σέ φλεγόμενη ἱερά περιοχή, ὅπου «*ἃ καί λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ’ ἐν διδακτοῖς Πνεύματος Ἁγίου*» (Α΄ Κορ. 2, 13).

Λησιμονοῦσα, φαίνεται, πῶς τελικά ὁ διδακτικός λόγος τοῦ κειμένου δέν εἶναι δική μου γραφή

προσωπική, ούτε δικές μου σκέψεις· είναι ή άμεση έκφραση του όσιου Γέροντα, ό ίδιος του ό λόγος. Λόγος άπλός, αλλά φωτισμένος, βιωματικός, χωρίς ιδιαίτερη φιλολογική παιδεία, γυμνός από ακαδημαϊκή σοφία, αλλά λόγος «δυνάμεως».

Ό Γέροντας Έφραϊμ, ως «βιαστής» τής Βασιλείας του Θεού, πού ήταν, είχε συνειδητοποιήσει πώς «ού γάρ έν λόγω ή βασιλεία του Θεού άλλ' έν δυνάμει» (Α' Κορ. 4, 20).

Παρ' όλες τής παραλείψεις και τής αδυναμίες τής δικής μας προσωπικής συμμετοχής στην όλη εργασία, πιστεύουμε πώς τό κείμενο τουτο, μέ τή θεία Χάρη και τής ευχές του όσιου Γέροντα, ως έκ τής πνευματεμόρου ύφης του, θά λειτουργήσει μέσω τής θεολογίας και τής παιδαγωγικής του Γέροντα ως συμβουλευτική πού θά βοηθεϊ τον αναγνώστη νά μή νιώθει ως μοναχικός όδοιπόρος στίς πνευματικές του αναβάσεις.

Στή μελέτη μας αυτή άξιοποιήσαμε:

1. Προσωπικές κατ' ιδίαν συνομιλίες, πού πραγματοποιήσαμε μέ τον Γέροντα Έφραϊμ και τής μαγνητοφωνήσαμε.

2. Συνομιλίες πού έγιναν και μαγνητοφωνήθηκαν κατ' ιδίαν μεταξύ του Γέροντα Έφραϊμ και διαφόρων πνευματικών ανθρώπων. Τό ύλικό αυτό μās παραχωρήθηκε για άξιοποίησή του στην εργασία μας.

3. Όμιλίες τοῦ Γέροντα, πού ἔγιναν σέ εὐρύτερο κοινό.

4. Ἐπιστολές τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ.

5. Ἀφηγήσεις διαφόρων προσώπων, στίς ὁποῖες σκιαγραφεῖται ἡ προσωπικότητα τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ ἢ περιγράφονται θαυμαστά γεγονότα πού σχετίζονται μ' αὐτόν.

Ἡ σκέψη μας θά στρέφεται πάντοτε μέ εὐγνωμοσύνη στή σεβαστή φυσιογνωμία τοῦ ἀειμνήστου Χαραλάμπους Παπανικήτα, Ταξιάρχου ἑ.ἁ., ἀδελφοῦ τοῦ πατρός Ἐφραίμ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀγαπητός μας φίλος ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1960, ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς στρατιωτικός διοικητής σέ εἰδική μονάδα στήν πόλη τῶν Θηβῶν. Ποτέ δέν θά λησμονήσουμε τίς πνευματικοῦ περιεχομένου συζητήσεις μας καί κυρίως τίς ἀφηγήσεις του πού σχετίζονταν μέ τή ζωή καί τούς πνευματικούς ἀγῶνες τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ ἀπό τήν παιδική του ἡλικία.

Γιά πληρέστερη κατανόηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ, ἔγιναν στό κείμενο, κυρίως τῶν ἐπιστολῶν του, ὀρισμένες παρεμβάσεις, ἀπλουστεύσεις καί ἀλλαγές, στή στίξη, στίς καταλήξεις ὀνομάτων καί ρημάτων, ὥστε τό κείμενο νά ἀκολουθεῖ τή σύγχρονη ἔκφορά τοῦ λόγου.

Πρέπει νά σημειώσουμε ἐπίσης, πῶς στήν προφορική διδασκαλία τοῦ Γέροντα διατηρήσαμε ὀρισμένους ἰδιωματισμούς, πού παρατηροῦνται στήν ἔκφρασή του, καί κυρίως χαρακτηριστικές ἐπανα-

λήψεις λέξεων και προτάσεων ακόμη, πού θέλουν να δηλώσουν κάποια έκφραση στον λόγο του.

Τό κάναμε αυτό, διότι επιδιώκουμε ο αναγνώστης να μπορεί να σχηματίσει άμεση αντίληψη του στοχαστικού ύφους του Γέροντα Έφραϊμ.

Θά ήθελα, εν τέλει, να σημειώσω πώς σε κάθε κεφάλαιο ή στίς επί μέρους θεματικές ένότητες, υπάρχει κάποια σχετική εισαγωγή ή κάποιος επίλογος με τίς ανάλογες βιβλιογραφικές παραπομπές. Τοῦτο θεωρήθηκε σκόπιμο, διότι ἔτσι ὑποβοηθεῖται ὁ ἀναγνώστης νά προσεγγίσει μέ τρόπο μεθοδικό τόν νοηματικό πυρήνα τοῦ θέματος.

Στή συγγραφή τῆς ἐργασίας αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν ὡς κύρια βοηθήματα:

1. Ἡ ἔκδοση τοῦ Ἱ. Ἡσυχαστηρίου Ἅγιος Ἐφραϊμ, Γέροντας Ἐφραϊμ Κατουνακιώτης, Κατουνάκια Ἁγίου Ὁρους, 2000, σσ. 313, ποιότητος καί γλαφυροῦ ὕφους βιβλίου, τό ὁποῖο ἀξιοποιήσαμε μερικές φορές καί ὡς πηγή.

2. Ἡ ἐκλεκτή ἐργασία τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Βατοπαιδινού, Ὁ χαρισματοῦχος ὑποτακτικός, Γέροντας Ἐφραϊμ ὁ Κατουνακιώτης, ἔκδ. Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὁρος, 2001, σσ. 204.

3. Ἡ σημαντικῆς θεολογικῆς καί παιδαγωγικῆς ἀξίας «ἐπιστολιμαία πραγματεία» (Συλλογή ἐπιστολῶν), ὑπό τόν τίτλο: Γέροντος Ἰωσήφ, Ἐκφρασις Μοναχικῆς Ἐμπειρίας, ἔκδ. Ἱ. Μ. Φιλοθέου,

Ἅγιον Ὅρος, 1992, ἔκδ. Δ', σσ. 463.

Στὴν παρούσα μελέτη ἀσχολούμεθα μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ ὁσίου Γέροντα Ἐφραίμ τοῦ Κατουνακιώτη, θεολόγου καὶ παιδαγωγοῦ τῆς ἐρήμου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

A. Κατ' ἀρχὴν ἐξετάζουμε τὴν παιδικὴ καὶ ἐφηβικὴ ἡλικία τοῦ Γέροντα, κατὰ κόσμον Εὐάγγελου Παπανικητά. Εἶναι μία περίοδος πού γενικά ταυτίζεται μὲ τὴ φοίτηση τοῦ νεαροῦ Εὐάγγελου σὲ σχολεῖα τῆς πόλης τῶν Θηβῶν. Τὰ βιώματα καὶ οἱ ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποτελοῦν πηγὴ συγκινήσεων σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τοῦ πατρός Ἐφραίμ.

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα δύο ἅγιες μορφές, οἱ γονεῖς τοῦ Γέροντα, μὲ τὴν παιδαγωγικὴ τους στὴν οἰκογένεια ἔθεσαν μιὰ ξεχωριστὴ σφραγίδα στὴν προσωπικότητα καὶ τὸν χαρακτήρα του.

B. Στὴ συνέχεια, ἀσχολούμεθα μὲ τὴν πνευματικὴ συγκρότηση τῆς προσωπικότητας τοῦ πατρός Ἐφραίμ, πού πραγματοποιήθηκε στὴ «Σχολή» τοῦ Γέροντα Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστῆ, στὴν ἔρημο τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐδῶ, μὲ τὴν ἀγωγή νήφους καὶ τὴ νοερὰ ἐργασία, ὁ πατὴρ Ἐφραίμ ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ δασκάλου του Ἰωσήφ, μὴθήθηκε στὴ «Θεολογία τῆς ἐρήμου», ἢ ὅποια δὲν ἦταν μιὰ «ἀκαδημαϊκὴ» ἐνασχόληση, ἀπότοκος ὀρθολογικῶν διεργασιῶν, ἀλλὰ ζῶσα πληροφορία καὶ αἴσθηση τῆς θείας Χάριτος μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς.

Γ. Ἡ σημαντικότερη πλευρά τῆς προσωπικότητος τοῦ Γέροντα Ἐφραίμ ἦταν ἐκείνη τῆς λειτουργίας του ὡς πνευματικοῦ πατέρα, θεολόγου καί παιδαγωγοῦ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Γέροντας συμβούλευε καί καθοδηγοῦσε νέους ἀνθρώπους, γονεῖς καί παιδαγωγούς σέ δρόμους τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ὁ ὄσιος Γέροντας μέ τή συμβουλευτική του, μέ κατ' ἰδίαν ὁμιλίες, ἀλλά καί μέ ἐπιστολές πού ἀπέστελλε, καλλιέργησε καί ἀνέπτυξε μέ τό γλυκύ προσωπικό του ὕφος, μέσα στό εὐρύ πνεῦμα τῆς ζωῆς «Θεολογίας τῆς ἐρήμου», μιά «ἐφαρμοσμένη πρακτική παιδαγωγική», πού ἀγκάλιαζε ἕνα εὐρύ φάσμα θεματικῆς. Αὐτό περιελάμβανε: τὴν οἰκογενειακή παιδαγωγική, τὴν ἐσχατολογική παιδαγωγική (τό χρέος μας ἔναντι τῶν κεκοιμημένων), τὴ μαθητεία στόν ἀνθρώπινο πόνο καί τὴν παιδεία ὑπομονῆς. Τέλος, οἱ πιό σημαντικοὶ τομεῖς τῆς ἐφαρμοσμένης παιδαγωγικῆς τοῦ Γέροντα ἦσαν ἐκεῖνοι τῆς συμβουλευτικῆς τῆς ὑπακοῆς καί τῆς παιδαγωγικῆς τῆς προσευχῆς.

Οἱ θεόπνευστες διδασκῆς τῶν Ἁγίων μας ἱερῶν παιδαγωγῶν, Πορφυρίου καί Παΐσιου, λειτουργοῦν στήν παρούσα γραφή ὡς «παράλληλος» παιδαγωγικός λόγος, πού συντελεῖ στήν εἰς βάθος κατανόηση τῆς θεματικῆς μας.

Αἰσθάνομαι ἐπιτακτική ὑποχρέωση νά ἐκφράσω

καί ἀπό τή θέση αὐτή θερμές εὐχαριστίες σέ ὄσους συνέβαλαν μέ διαφόρους τρόπους στήν πραγματοποίηση τοῦ παρόντος συγγραφικοῦ ἔργου.

Εὐχαριστῶ θερμά τόν Πανιερώτατο Μητροπολίτη Λεμεσοῦ π. Ἀθανάσιο γιά τό σπουδαίας σημασίας ἐπιστολιμαῖο ὑλικό πού μᾶς παρεχώρησε. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τόν σεβαστό μας πατέρα Χριστόδουλο Χατζηθανάση, γιά τό πλούσιο ὑλικό πού μᾶς ἔδωσε, τό ὁποῖο συνέβαλε σημαντικά στή σύνθεση τῆς παρούσης μελέτης.

Εὐχαριστῶ ἐγκάρδια τούς σεβαστούς πατέρες, Γεώργιο Ν. Τουλουμᾶκο, Ἀρχιερατικό Ἐπίτροπο Θηβῶν, Σπυρίδωνα Βασιλάκο καί Κωνσταντῖνο Γκέλη γιά τό σημαντικό ὑλικό πού μᾶς ἔδωσαν.

Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τόν ἀγαπητό ἐν Χριστῶ ἀδελφό καί φίλο μου Θόδωρο Κουτσοβασίλη, γιά τό ἐπιστολιμαῖο ὑλικό πού μοῦ παρεχώρησε, ἀλλά καί γιά τή συστηματικά ὀργανωμένη ἀφήγησή του γιά τόν Γέροντα Ἐφραίμ.

Εὐχαριστῶ, τέλος, τήν κυρία Μαρία Σωτ. Τζαβούλη, γιά τό φωτογραφικό ὑλικό πού μᾶς παρεχώρησε καί τόν κ. Βασίλειο Τσιάμαλο, Διευθυντή τοῦ Α΄ Λυκείου Θηβῶν, πού μᾶς παρέιχε τή δυνατότητα νά μελετήσουμε τό Ἀρχεῖο τοῦ Παλαιοῦ Γυμνασίου Θηβῶν, τό ὁποῖο φυλάσσεται στό ὑπό τή Διεύθυνσή του σήμερα 1ο Λύκειο Θηβῶν.

Γεώργιος Σ. Κρουσταλάκης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΑ ΕΦΡΑΙΜ

1. Ἡ σχολική του ἀγωγή

Ὁ ὄσιος Γέροντας Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης, κατά κόσμον Εὐάγγελος Παπανικήτας, γεννήθηκε τὴν 6η Δεκεμβρίου τοῦ 1912, ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, στό Ἀμπελοχώρι (Ἀμπελοσάλεσι, ὅπως τό ὀνομάζουν οἱ παλαιότεροι) Θηβῶν.

Οἱ γονεῖς του, Ἰωάννης καί Βικτωρία, ἦσαν ἀπλοὶ φτωχοὶ ἄνθρωποι, ἀσχολούμενοι μέ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἀπέκτησαν τέσσερα παιδιά, τόν Ἐπαμεινώνδα, τόν Εὐάγγελο, μετέπειτα παπα-Ἐφραίμ, τὴν Ἐλένη καί τόν Χαράλαμπο.

Γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικό διάστημα, ὁ πατέρας τοῦ Εὐάγγελου ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Ἦταν στρατευμένος καί μετεῖχε στόν Βαλκανικό Πόλεμο (1912-1913). Τὴν περίοδο ἐκείνη, ὁ ἑλληνικός στρατός μέ ἀρχιστράτηγο τόν διάδοχο Κωνσταντῖνο προήλασε στή Μακεδονία καί εἰσῆλθε θριαμβευτῆς στή Θεσσαλονίκη (26-10-1912). Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τὴν ἐθνική συμφορά τοῦ 1897, δημιούργησε ὑψηλά αἰσθήματα πατριωτισμοῦ στὴν κοινωνία καί ἀνα-

πτέρωσε τό ἠθικό τῶν νεοτέρων κυρίως γενεῶν. Στόν πόλεμο αὐτό θυσιάστηκαν γιά τήν πατρίδα πολλοί Θηβαῖοι στρατιῶτες. Μετά τόν πόλεμο τοῦ 1913, οἱ μαθητές τοῦ Γυμνασίου Θηβῶν ἔκαναν παρελάσεις στήν ὁδὸ Ἐπαμεινώνδα μέσα σέ κλίμα ἀσυγκράτητου ἐνθουσιασμοῦ. Οἱ νεανικές φυχές πάλλονταν ἀπό ἐθνικό ἐνθουσιασμό πού μεταλαμπαδεύτηκε στίς μετέπειτα γενιές. Ἔτσι, ὁ νεαρός Εὐάγγελος καί ἡ γενιά του βίωσαν τήν παιδικότητά τους μέσα στόν ἀπόηχο αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Οἱ ἱερές μνημες ἀπό τίς ἥρωικές ἀφηγήσεις τῶν πατέρων τους λειτούργησαν στή συνέχεια παιδαγωγικά στόν ἐφηβικό καί νεανικό τους ψυχισμό¹.

Ὁ Εὐάγγελος ἔζησε τά πρῶτα παιδικά του χρόνια στό Ἄμπελοχώρι, ὅπου καί φοίτησε στό δημοτικό σχολεῖο. Πολύ γρήγορα ὅμως ἡ οἰκογένεια ἐγκατέλειψε τό χωριό καί ἐγκαταστάθηκε στήν πόλη τῶν Θηβῶν, προκειμένου ἔτσι νά βοηθήσει τά παιδιά της στή δύσκολη περίοδο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, παρέχοντάς τους τήν εὐκαιρία γιά καλύτερες γυμνασιακές σπουδές.

¹ Βλ. Ἀριστ. Μπασιάκου, *Ἀναμνήσεις*, Θῆβαι, 1979, σσ. 17-25. Πρβλ. καί Κ. Παπαρηγόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. ΣΤ', Ἀθήνα, 1932, 6η ἐκδοση συμπληρωμένη καί βελτιωμένη ὑπό Π. Καρολίδου, σσ. 78-86, 136-148. Καί Σπ. Μαρκεζίνη, *Πολιτική ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος 1828-1964*, ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα, 1966, τόμ. 2, σ. 358 κ.έ., τόμ. 3, σσ. 172-183.

Ο Ευάγγελος έγγράφηκε κατ' άρχήν (1923) στο «Έλληνικό Σχολείο», τό όποίο ήταν ίδρυμα κατώτερης βαθμίδας τής μέσης εκπαίδευσης και είχε ως σκοπό νά προετοιμάσει τούς μαθητές του για τίς μετέπειτα γυμνασιακές τούς σπουδές².

Στή συνέχεια, ό μαθητής Παπανικητάς Ευάγγελος του Ίωάννου έγγράφηκε μέ άριθμ. Μαθητολογίου 157 στην πρώτη τάξη, στο Α' τμήμα του έξαταξίου Γυμνασίου Θηβών και παρακολούθησε μέ επιτυχία τά μαθήματα όλων των τάξεων του σχολείου (1924-1930).

Τό Γυμνάσιο Θηβών, πού ιδρύθηκε τό 1908, έθεωρείτο ως ένα από τά καλύτερα εκπαιδευτήρια τής χώρας. Γι' αυτό και φοιτούσαν σ' αυτό μαθητές από τήν ευρύτερη περιοχή τής Στερεάς Ελλάδας και τής Εύβοιας. Οί περισσότεροι καθηγητές του σχολείου τής εποχής εκείνης ήσαν λόγιοι και σοφοί παιδαγωγοί³.

Τό Γυμνάσιο στεγαζόταν στο παλαιό κτήριο Οικονομόπουλου-Χολέβα, στην περιοχή του Αγίου Νικολάου απέναντι από τόν Σ.Φ.Ε. (Σύλλογος Φιλοπροόδων Έπαμεινώνδας). Τό εκπαιδευτικό αυτό ίδρυμα λειτούργησε στο παλαιό κτήριο μέχρι τή δεκαετία του '60. Έρευνώντας,

² Βλ. λ. «Έλληνικό Σχολείο». *Παιδαγωγική Ψυχολογική Έγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*, έκδ. «Έλληνικά Γράμματα», τόμ. 4, Αθήνα 1990, σ. 1833.

³ Βλ. Άριστ. Μπασιάκου, ό.π., σσ. 208 και 212-219.

διαπιστώσαμε πώς τό ἀρχεῖο τοῦ παλαιοῦ ἑξάταξιου Γυμνασίου φυλάσσεται σήμερα στή γραμματεία τοῦ Α΄ Λυκείου Θηβῶν. Τό κυριότερο ἀρχεῖο στοιχεῖο, πού διασώζεται, εἶναι ἓνα εἶδος «Μαθητολογίου», στό ὁποῖο καταχωρίζονταν τά προσωπικά στοιχεῖα τῶν ἐγγραφομένων σέ κάθε τάξη μαθητῶν, ὅπως ἐπίσης καί ἡ γραπτή ἀξιολόγησις τῆς διαγωγῆς καί τῆς προόδου των. Τό βιβλίο αὐτό φέρει τόν τίτλο «Γενικός Ἐλεγχος Ἀποτελέσματος Ἐνιαυσίων Ἐξετάσεων», «ἀρχόμενος ἀπό τῆς συστάσεως τοῦ Γυμνασίου, ἤτοι ἀπό τοῦ ἔτους 1908-1909 ἕως τοῦ 1930-1931». Μελετώντας τόν «ἔλεγχο» αὐτό, διαμορφώνουμε μία πρώτη ἀποψη σχετικά μέ τήν αὐστηρότητα τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶναι ἐμφανές ὅτι κυριαρχεῖ ἀκόμη τήν περίοδο ἐκείνη στή γυμνασιακή ἐκπαίδευση ἡ φιλοσοφία καί ἡ μεθοδολογία τοῦ «παλαιοῦ σχολείου» καί τῆς «παλαιᾶς ἀγωγῆς»⁴. Παρατηροῦμε ἰδιαιτέρως πώς τό ἐνδιαφέρον τῆς ἀγωγῆς τήν ἐποχή ἐκείνη εἶναι στραμμένο στά θέματα τῆς σχολικῆς μαθήσεως καί περισσότερο ἐπικεντρωμένο στά παραδοσιακά ζητήματα τῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν. Μᾶς προξενεῖ

⁴ Βλ. Γεωργίου Σ. Κρουσταλάκη, *Διαπαιδαγώγησις, πορεία ζωῆς*, Αθήνα, 2006, Η΄ ἔκδοσις, σσ. 129-133.